

TARİH TETKİKLERİ DERGİSİ

JOURNAL OF HISTORICAL STUDIES

Cilt/Vol:2-Sayı/Issue: 4

Başvuru/Submitted: 2 Kasım 2024/2 November 2024

Aralık 2024/December 2024

Kabul/accepted: 8 Aralık 2024/8 December 2024

<https://tarihtetkikleri.com>

DOI Number:10.5281/zenodo.14550931

Araştırma Makalesi/Research Article

Altı ayda bir yayınlanan hakemli, tarih dergisi
A refereed history journal published every six months

XVII. Yüzyıl Osmanlı İmparatorluğunda Bir Güç Odağı: Silahdar Ağalar ve Köprülü İktidarının Kuruluş Sürecinde Politik Mücadele

Doğukan BOZKURT*

Özet

Bu çalışmanın ilk bölümünde Sadrazam Kemankeş Mustafa Paşa'nın başta Silahdar Mustafa Paşa olmak üzere IV. Murad'ın gözdelelerini ortadan kaldırarak otoritesini tahkim ettiği sırada Silahdar Yusuf Paşa'nın Sultan İbrahim tarafından güçlü yetkilerle devlet yönetimine ortak etme tecrübesi konu edilecektir. Ayrıca Silahdar Yusuf Paşa'nın Sadrazam Kemankeş Mustafa Paşa ile rekabeti ve sonrasındaki tasfiye süreci analiz edilecektir. Bu bağlamda Sultan İbrahim dönemindeki silahdar ağalar ile Sultan IV. Murad döneminden kalan silahdar ağa kökenli isimlerin devlet yönetimindeki pozisyonları ele alınacaktır. Çalışmanın ikinci bölümünde XVII. yüzyılda Has odalı ve silahdar ağa kökenli devlet adamlarının oluşturduğu güç odağı üzerinde durulacaktır. Köprülü Mehmed Paşa'nın sadareti sırasında Has odalı ve silahdar ağa kökenli devlet adamlarıyla girilen rekabet değerlendirilerek, söz konusu grubun tasfiye süreci anlatılacaktır. Böylece Köprülü Mehmed Paşa'nın sadrazamlığıyla birlikte Osmanlı İmparatorluğu yönetim sistemindeki değişiklikler ortaya konarak, bu değişim ve dönüşüm sürecinin Has odalılara ve silahdar ağalara olan yansımaları kavranacaktır.

Anahtar Kelimeler: Silahdar Ağa, Has Oda, Silahdar Paşalar, IV. Mehmed, Köprülü Mehmed Paşa

A Power Group in the Seventeenth Century Ottoman Empire: Silahdar Aghas and Political Struggle in the Establishment of the Köprülü Power

Abstract

The first part of this study will discuss the experience of Silahdar Yusuf Pasha being made a partner in the state administration by Sultan Ibrahim with strong powers, while Grand Vizier Kemankeş Mustafa Pasha was strengthening his authority by eliminating the favorites of Murad IV, especially Silahdar Mustafa Pasha. Furthermore, Silahdar Yusuf Pasha's rivalry with Grand Vizier Kemankeş Mustafa Pasha and the subsequent liquidation process will be analyzed. In this context, the positions of silahdar aghas in the state administration during the reign of Sultan Ibrahim and the silahdar agha names remaining during the reign of Sultan Murad IV can be discussed. The second part of the study will focus on the power center formed by the statesmen of Has odalı and silahdar agha origin in the seventeenth century. The competition with the statesmen of has oda and silahdar ağa origin during the grand viziership of Köprülü Mehmed Pasha will be evaluated and the liquidation process of the said group will be explained. Thus, the changes in the administrative system of the Ottoman Empire with the grand viziership of Köprülü Mehmed Pasha will be revealed and the reflections of this change and transformation process on the Has odalı aghas and silahdar agha cadres will be understood.

* Yüksek Lisans Mezunu, Bahçeşehir Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tarih Bölümü, İstanbul/Türkiye, dogukanmete5@gmail.com, 0000-0001-7305-717X.

Key Words: Silahdar Ağa, Has Oda, Silahdar Pashas, IV. Mehmed, Köprülü Mehmed Pasha

Giriş

XVII. yüzyılın başlarından itibaren çeşitli dinamiklere bağlı olarak güçlenen Has Oda, IV. Murad'ın saltanatına gelindiğinde itibarlı bir konuma erişmişti. Buna paralel olarak Has Oda'nın yapısı da yine aynı padişah tarafından genişletilerek, ağalarının sayısı ve gelirleri artırılmıştı¹. Böylece söz konusu kesimler, mutlak iktidarı ele geçirecek devletin içinde bulunduğu yönetim krizini aşmak isteyen IV. Murad için güçlü birer müttefik haline gelmişlerdi. Bu dönemde silahdar ağalar ise Has odalılar içerisinde IV. Murad'ın en gözde ağaları olarak dikkat çekmekteydiler. Silahdar ağalık makamı da yine aynı dönemde Silahdar Bezirganzade Mustafa Paşa'nın şahsiyle birlikte zirveye ulaşmıştı². Silahdar Mustafa Paşa'nın IV. Murad tarafından saltanatına ortak yapıldığı suçlamasına maruz bırakılma raddesine varan etkinliği ise onun ölümü sonrasında da padişahlara yol göstermişti. Bu açıdan bakıldığında Silahdar Mustafa Paşa'nın IV. Murad'ın ölümünden sonraki tasfiye süreci Has odalı gözdelere karşı kazanılan kısa süreli bir zafer görünümündeydi. Zira Sultan İbrahim de kısa zaman içerisinde tıpkı ağabeyi gibi kendi gözdelere ortaya çıkarmakta gecikmemişti. Bunlar arasında en dikkat çekici isim ise padişah tarafından Silahdar Mustafa Paşa'yı aratmayan yetkilerle ikinci vezirlik payesi verilerek taşra çıkartılan Silahdar Yusuf Paşa'ydı.

1. Sultan İbrahim'in Gözdeleri: Silahdar Yusuf Paşa ve Silahdar Fazlı Paşa

I. İbrahim, tahttaki ilk yıllarında, otoriter bir yönetimi benimseyen Sadrazam Kemankeş Mustafa Paşa'nın etkisi altındaydı³. Sadrazam, IV. Murad tarafından desteklenen devlet adamlarının önemli bir kısmını ortadan kaldırmış veya rütbelerini düşürmüştü. Kendisi bu politikayla iktidarını tahkim etmek istemiş olsa da I. İbrahim, zamanla gözdelere önemli mevkiiler kazandırarak sadrazamın güçlenmesinin önüne geçmişti. Bu noktada padişah, özellikle selefi döneminde Has Oda'nın en itibarlı isimleri haline gelen silahdar ağaları tercih etmişti. Bu açıdan bakıldığında padişahın devlet yönetimi içerisinde silahdar ağalara biçtiği rol ile selefi arasında pek fark bulunmamaktaydı. Saltanatı boyunca da silahdar ağalarını yüksek rütbelerle taşra çıkararak devlet idaresinde ağırlık kurmalarına zemin hazırlamıştı. Bunlar arasında yer alan Bosnalı Yusuf Paşa, Damat Fazlı Paşa ve Malatyalı Süleyman Paşa, I. İbrahim'in ölümünün ardından da devlete hizmet etmeyi sürdürmüşlerdi⁴. Benzer şekilde, IV. Murad tarafından taşra çıkarılan silahdar ağa kökenli bazı devlet adamları da bu dönemde hâlâ görev almaktaydı. Silahdar Melek Ahmed Paşa ve Silahdar Abaza Siyavuş Paşa birbiri ardına sadrazamlık yaparken⁵, Silahdar Musa Paşa Girit Adası seferinde hayatını kaybetmişti⁶. Keza IV. Murad'ın Yeniçeri Ağası Silahdar Bıyıklı Mustafa Ağa ise kaptan-ı derya olarak donanmanın başında Girit seferine katılmış ve savaş sırasında vefat etmişti⁷. Yine bu dönemde

¹ Sevgi Ağca Diker, *Has Oda ve Teşkilatı*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, İstanbul 2019.

² Doğukan Bozkurt, "IV. Murad ve Silahdar Paşaları: Silahdar Mustafa Paşa Örneği", *Tarih Tetkikleri Dergisi*, 1(2), 2023, s. 12-32.

³ "Sultân İbrahim'i taşra çıkarmayup her mesâlihi kendü görür idi..." Bkz. Ramazan Aktemur, *Anonim Osmanlı Vekayinâmesi (H.1058-1106/M.1648-1694)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2019, s. 84.

⁴ Evliya'ya göre Silahdar Süleyman Paşa zamanının en gözde devlet adamlarından birisi olarak başta sadrazamlık olmak üzere birçok makamda bulunmuştur. *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, (Yay.Haz. Seyit Ali Kahraman-Yücel Dağlı), C. I/I, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2003, s. 241.

⁵ BOA. TSMA. e. 434/44, 11 Rabiulevvel 1062/21 Şubat 1652; Söz konusu atama 14 Ramazan 1061/21 Ağustos 1651 tarihinde gerçekleşmiştir. Berna Mert, *IV. Mehmed Devri Bir Kaftan Defteri (H.19.B.1058-24 N.1086/9 Ağustos 1648- 12 Aralık 1675) (Değerlendirme ve Çeviri Metin)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2022, s. 238.

⁶ *Tarih-i Na'ima* (Yay.Haz. Mehmet İpşirli) C. IV, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2014, s. 1029,1093; Kâtip Çelebi, *Fezleke*, (Yay.Haz. Zeynep Aycibin), C. II, Çamlıca, İstanbul 2016, s. 921-922,926.

⁷ Silahdar Bıyıklı Mustafa Paşa 1649 senesinde Rumeli Beylerbeyi ardından Kaptan-ı Derya olarak görevlendirilmiş, 1650 senesinde Girit'te savaşırken hayatını kaybetmiştir. *Abdurrahman Abdi Paşa Vekayi'nâme'si (Tahlil ve Metin Tenkid)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, İstanbul 1993, s. 19; *Tarih-i Na'ima*, C. IV, s. 1086,1200,1238; *Tarih-i Na'ima*, C. V, s. 1283.

Silahdar Mostari Mustafa Paşa nişancılık makamında bulunan tecrübeli bir devlet adamı olarak hizmet etmekteydi⁸.

Kemankeş Mustafa Paşa, sadrazamlığı sırasında otoriter iktidarını kurarken IV. Murad'ın desteklediği devlet adamlarının birçoğunu tasfiye etmişti. Bunlardan Emirgüne Yusuf Paşa ve Silahdar Mustafa Paşa'nın katledilmesini sağlamıştı. Deli Hüseyin Paşa'nın da Bosna ve Bağdat eyaletlerine vali atanmasına vesile olarak İstanbul'dan uzaklaştırmıştı⁹. IV. Murad'ın ölümünden kısa bir süre sonra onun tarafından taşra çıkarılan Yeniçeri Ağası Silahdar Bıyıklı Mustafa Ağa'yı da azletmişti¹⁰. Bu dönemde Silahdar Melek Ahmed Paşa ise Şam ve Halep gibi merkeze uzak eyaletlerde valilik görevini sürdürmekteydi¹¹. Sadrazam, IV. Murad'ın son silahdar ağası olan Abaza Siyavuş Paşa'yı kaptan-ı deryalıktan azletmiş ve birkaç yıl boyunca yeni bir vazife almasına da izin vermemişti¹². Ayrıca yeni bir kaptan-ı derya atamamayı tercih etmiş ve donanmanın ihtiyaçlarıyla bizzat meşgul olmuştu¹³. Kemankeş Mustafa Paşa uzun yıllardır itibar kaybeden sadrazamlık makamına söz konusu politikalarla yeniden eski gücünü kazandırmaya çalışmıştı. Ancak, I. İbrahim, Silahdar Yusuf Ağa'yı ikinci vezirlik rütbesiyle taşra çıkardıktan sonra söz konusu tablo değişecekti (Aralık 1643).

Dönemin tarihçileri, I. İbrahim'in Silahdar Yusuf Ağa'yı ikinci vezir yapma kararı almasında selefinden etkilendiğini vurgulamıştır. Dönemin tarihçilerinden ve Enderun'da hizmet eden Mehmed Halife'ye göre Sultan İbrahim, *benim karındaşım Sultân Murad'ın bir makbul Silahdârı var imiş, benim niçün olmıya diyerek kendüye musâhib-i makbûl ve mu'teber kimse ittihâz ettiği* Bosnevî Yusuf Ağa'ya bu makama uygun görmüştü¹⁴. Öte yandan IV. Murad'ın Silahdar Bezirgânzâde Mustafa Paşa'ya devlet idaresi içerisinde biçtiği konum dikkate alınırca, Silahdar Yusuf Paşa'nın taşra çıkarılması basit bir öykünmeden ziyade dikkate değer bir siyasal hamle olarak değerlendirilmelidir. Özellikle Sadrazam Kemankeş Paşa'nın otoriter iktidarına karşı Sultan İbrahim'in silahdar ağasına ikinci vezirlik mevkiine getirmesi planlı bir hamle olarak kabul edilmelidir. Keza Mehmed Halife'nin dikkat çektiği üzere, Silahdar Yusuf Paşa'nın yeni görevine Sadrazam Kemankeş Paşa da şiddetli bir şekilde karşı çıkmıştı.

“Bu makule kimse Pâdişâh kurbünde olmak umûr-ı saltanata ayn-ı hâlel ve zarar olması muhakkaktır. Gerçi Sultân Murad'ın musâhib ve mukârini var idi. Lâkin cümle âlem ândan hoşnûd ve mahzûz değil idi. Zira cümle umûr-ı saltanata karışır ve vüzerâ ve vükelâ ve bi'z-zat Veziriazam olan kimesneler âna inkiyâd gösterüp elin bûs iderlerdi. İmdi benim zamânımda bu makule kimse Pâdişâh kurbünde olmak lâyük ve münâsip değildir”¹⁵.

Sadrazam Kemankeş Mustafa Paşa, iktidarını tehdit eden Silahdar Yusuf Paşa ve Cinci Hoca ikilisinin devlet yönetimindeki etkilerini ortadan kaldırmaya çalışmıştı. Fakat padişah, sadrazamın bu yöndeki fikirlerine itibar etmemişti. Öte yandan Silahdar Yusuf Paşa ve Cinci Hoca da ikili bir çıkar ittifakı kurarak sadrazam aleyhinde faaliyetlerde bulunmaktaydılar. Buna göre sadrazamın her

⁸ Fezleke, C. II, s. 703; *Tarih-i Na'ima*, C. III, s. 679; *Tarih-i Na'ima*, C. IV, s. 970,1219; *Tarih-i Na'ima*, C. V, s. 1529.

⁹ Mücteba İlgürel, “Hüseyin Paşa, Deli”, *TDVİA* (1999) C. 19, s. 4-6.

¹⁰ Silahdar Bıyıklı Mustafa Ağa, 1640 yılının Ekim ayında IV. Murad'ın ölümünün hemen ardından Yeniçeri Ağalığı vazifesinden azledildi. *Tarih-i Na'ima*, C. III, s. 945.

¹¹ Silahdar Melek Ahmed Paşa hakkında yapılmış önemli bir çalışma için bkz. Robert Dankoff, *The Intimate Life of an Ottoman Statesman Melek Ahmed Pasha (1588-1662)*, State University of New York Press, New York 1991.

¹² Silahdar Abaza Siyavuş Paşa, Kemankeş Paşa'nın yerine sadrazam olan Sultanzade Mehmed Paşa tarafından yapılan ilk atamalarla birlikte Erzurum Beylerbeyi yapılmıştı. BOA. TSMA. e. 272/19, 20 Rabiulevvel 1054/27 Mayıs 1644; Erzurum'dan sonra Anadolu Beylerbeyliğine getirilmiş, kısa bir süre sonra da sadrazamın arzı ile kubbe veziri yapılmıştı. BOA. TSMA. e. 272/14, 29 Zilhicce 1055/15 Şubat 1646.

¹³ Abaza Siyavuş Ağa, IV. Murad'ın silahdar ağası olmasına rağmen Sultan İbrahim tarafından vezaretle taşra çıkarılarak Kaptan-ı Derya yapılmıştır. BOA. TSMA. e. 272/18, 10 Cemazeyilevvel 1050/28 Ağustos 1640; Silahdar Abaza Siyavuş Ağa'nın Kaptan-ı Derya oluşu, donanmayla gerçekleştirdiği Azak Seferi ve azil süreci için bkz. Nazire Karaçay Türkal, *Silahdar Fındıklılı Mehmed Ağa Zeyl-i Fezleke*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 2012, s. 73-74; *Fezleke*, C. II, s. 831,836; *Anonim Osmanlı Vekayinâmesi*, s. 101-102; *Tarih-i Na'ima*, C. III, s. 946; *Tarih-i Na'ima*, C. IV, s. 954.

¹⁴ Ertuğrul Oral, *Tarih-i Gilmanî Mehmed Halife*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 2000, s. 16.

¹⁵ *Tarih-i Gilmanî*, s. 16.

hareketini olumsuz minvalde aksettirip onunla özgüvenli bir rekabete girmekten çekinmemişlerdi¹⁶. Sadrazam ise Silahdar Mustafa Paşa'nın tasfiye sürecinde olduğu gibi yine başarılı olacağını düşünmekteydi. Üstelik Silahdar Yusuf Paşa ve Cinci Hoca'yı ortadan kaldırmak için yeniçeri ocağı üzerinden bir komployu da organize etmişti. Fakat sadrazamın reformcu politikalarına¹⁷ tepki duyduğu anlaşılan kesimlerce hadise ortaya çıkarılmıştı. Bunun üzerine Kemankeş Paşa, padişahın gözünden düşerek hem makamını hem de hayatını kaybetmişti (Ocak 1644)¹⁸. Böylece XVII. yüzyılın güçlü sadrazamları arasında gösterilebilecek isimlerinden birisi, Silahdar Yusuf Paşa ve Cinci Hoca gibi padişah gözdeleleriyle girdiği rekabet neticesinde tasfiye edilmişti.

Silahdar Yusuf Paşa ise Kemankeş Mustafa Paşa gibi güçlü ve otoriter bir sadrazamı ortadan kaldıran sürecin en önemli aktörü olarak prestij kazanmıştı¹⁹. Padişah da Silahdar Yusuf Paşa'yı çeşitli mansıplarla ekonomik olarak güçlendirmişti²⁰. Gözdesini İbrahim Paşa Sarayı'na yerleştirerek²¹ henüz 2,5 yaşında bulunan kızıyla nikâhlayıp hanedan damadı yapmıştı. Ardından Kaptan-ı Deryalığa getirerek Girit Ada'sını almak için hazırlanan orduya serdar tayin etmişti (Nisan 1645). Silahdar Yusuf Paşa ilk aşamada adanın büyük şehirlerinden birisi olan Hanya Kalesi'ni ele geçirerek önemli bir başarı da kazanmıştı²². Fakat merkezdeki beklenti adanın tamamının ele geçirilmesine yönelik olduğu için bazı kesimlerce serdarın askeri faaliyetleri yetersiz görülmekteydi. Silahdar Yusuf Paşa ise devlet idaresinde sahip olduğu gücün etkisi ve zamanla kendisine karşı geliştirilen olumsuz propagandaların da tesiriyle Sadrazam Sultanzade Mehmed Paşa'yla da sorunlar yaşamaya başlamıştı. Ona göre sadrazam, padişah nezdinde Hanya'nın fethini küçük göstererek kendisini gözden düşürmeye çalışmaktaydı. Böylece savaşın seyrini de tehlikeye atmaktaydı. Sultan İbrahim ise Yusuf Paşa'nın sadrazam aleyhindeki propagandalarına kayıtsız kalamamıştı. Neticede kısa süre içerisinde bir sadrazam daha Silahdar Yusuf Paşa sebebiyle makamını kaybetmişti²³. Öte yandan Silahdar Yusuf Paşa'nın devlet yönetiminde aşırı güçlenmesi kendisine karşı alınan politik cephenin de genişlemesine yol açmıştı. Öyle ki daha önce Kemankeş Paşa'ya karşı birlikte hareket ettiği Cinci Hoca dahi onun aleyhinde girişimlerde bulunmaktaydı. Hanya'nın fethinin ardından getirdiği hediyeleri sunduğu sırada padişahla girdiği diyalog ise Yusuf Paşa'nın kendisine olan güvenini açıklamak için önemli bir örnektir. Sonuç olarak Sultan İbrahim, uzun zamandır gözdesi hususunda yapılan olumsuz propagandalara boyun eğmiş ve Silahdar Yusuf Paşa'yı idam ettirmişti²⁴.

Sultan İbrahim, Silahdar Yusuf Paşa deneyiminden sonra da silahdar ağa kökenli isimlerden vazgeçmemişti. Öyle ki Yusuf Paşa'nın siyasi boşluğunu bir diğer silahdar ağası olan Fazlı Ağa ile ikame etmişti. Böylece Silahdar Fazlı Ağa, Anadolu Beylerbeyi rütbesiyle taşra çıkarılmıştı (Mayıs

¹⁶ “Cülûsdan beri Paşa-yı mezbûrun kemâl-i istiklâl üzere mülk-i ‘Osmânî’de hükmü cârî iken, Silahdâr Paşa ve Cinci zuhûru ile bâzâr-ı i‘tibârî nev‘an kâsîd olmuşıdı” Bkz. *Fezleke*, C. II, s. 841.

¹⁷ Kemankeş Mustafa Paşa, sadrazamlığı sırasında yeniçeri ocağı ve kapıkulu sipahilerine yönelik yaptığı teftişlerle binlerce kişiyi ocaktan attığı ciddi bir reform programı uygulamıştı. *Fezleke*, C. II, s. 844

¹⁸ “mezbûr Silahdâr'ı tard u ib‘âd talebi için çorba yememek üzere fesâda ikdâm itmekle, hayr-hâhân-ı devlet vesâtatı ile garaz-ı fâsîdi ma‘lûm-ı Pâdişâhî oldukda...” *Fezleke*, C. II, s. 841-842; Sultan İbrahim'in Silahdar Yusuf Ağa'yı taşra çıkartışı, Sadrazam Kemankeş Mustafa Paşa'nın engelleme girişimleri, Kemankeş Paşa ile Silahdar Yusuf Paşa'nın rekabeti neticesinde sadrazamın hayatını kaybettiği süreç ile ilgili tafsilatlı malumat için bkz. *Tarih-i Na'ima*, C. IV, s. 974-975, 978-980, 984, 998.

¹⁹ Silahdar Yusuf Paşa ile ilgili yapılmış bir çalışma için bkz. Metin Menekşe, “17. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde Makbul İken Maktul Olan Bir Devlet Adamı: Kaptan-ı Derya Silahdâr Yusuf Paşa”, *Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, vol. 5, issue. 3 (November 2021), s. 527-553.

²⁰ Silahdar Yusuf Paşa'nın hayattayken düzenlediği vakfiyesi için bkz. BOA. TSMA. d. 6929, 1 Muharrem 1054/10 Mart 1644.

²¹ Silahdar Yusuf Paşa için İbrahim Paşa Sarayı'nda kapsamlı bir tadilat yapılmıştı. BOA. AE. SİBR. 4-417, 23 Zilkade 1053/2 Şubat 1644.

²² Sultan İbrahim, Özi Muhazıfı Silahdar Abaza Siyavuş Paşa'ya yazdığı emirle Silahdar Yusuf Paşa'nın Hanya Fethi'nin top atarak ve şenlikler düzenlenerek ahaliye duyurulmasını istemişti. BOA. TSMA. e. 272/23, 20 Recep 1055/11 Eylül 1645.

²³ Johann Wilhelm Zinkeisen, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi (1623-1669)*, Çev. Nilüfer Epçeli, Ed. Erhan Afyoncu, Yeditepe, İstanbul 2011, s. 521.

²⁴ *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, (Yay.Haz. Seyit Ali Kahraman-Yücel Dağlı), C. II/I, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2005, s. 184-185; *Fezleke*, C. II, s. 896-897; *Tarih-i Na'ima*, C. IV, s. 994,1001,1028,1064-1069; Zinkeisen, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi (1623-1669)*, s. 521-522.

1645)²⁵. Padişah, yeni gözdesini musahibi yaptığı gibi onu Silahdar Yusuf Paşa'dan dul kalan kızı Fatma Sultan ile nikahlayıp hanedan damadı da yapmıştı²⁶. Benzer şekilde Yusuf Paşa'nın ikamet ettiği İbrahim Paşa Sarayı, Silahdar Fazlı Paşa'ya tahsis edilmişti²⁷. Yusuf Paşa'nın Kaptan-ı Derya makamı da IV. Murad'ın silahdar ağası olan tecrübeli devlet adamı Musa Paşa'ya verilmişti²⁸. Fazlı Paşa ise Yusuf Paşa gibi devlet idaresinde birdenbire güçlenmemişti. Bunun aksine zamanla birçok önemli görevde bulunmuştu. Bu vazifelerindeki başarıları neticesinde de kıymetli bir devlet adamı haline gelmişti. Mesela Girit Savaşı'nın kritik noktalarından birisinde kaptanlık vazifesiyle adaya gönderilecek askeri yardımı ulaştırma işi Silahdar Fazlı Paşa'ya verilmişti. Kaptan-ı deryalığın yanı sıra özellikle Rumeli'deki birçok değerli mansıba uzun yıllar tasarruf etmişti. Öte yandan Silahdar Fazlı Paşa'nın padişahın gözdesi oluşunun devlet idaresinde kendisine sağladığı faydaları göz ardı etmemek gerekmektedir. Öyle ki ulema içerisindeki atamalara doğrudan müdahil olması dikkat çekicidir. Sultan İbrahim ile olan yakın ilişkisinin ise onu tıpkı Yusuf Paşa gibi özgüvenli bir devlet adamı haline getirdiği anlaşılmaktadır. Zira Fazlı Paşa, Sadrazam Hezarpare Ahmed Paşa'nın verdiği emirleri yerine getirmeyecek kadar kendisine güvenmektedir. Hatta onunla bu emirlerin doğruluğunu ya da yanlışlığını tartışacağı münakaşalara da girmekten çekinmemiştir. Üstelik padişahın huzurunda sadrazamla girdiği tartışma sonucunda hapsedilmiş olmasına rağmen kısa zamanda salıverilmişti²⁹. Normal şartlarda sonuçlarının oldukça ağır olacağı tahmin edilebilecek olan hadisenin Fazlı Paşa açısından doğurduğu neticenin gayet makul olması, onun padişah nezdindeki konumunu açıklayabilmek açısından önemli bir örnektir.

Girit Savaşı devam ederken Venedik donanmasının Çanakkale Boğazı'nı abluka altına alması İstanbul'a yönelik ciddi bir iase ve güvenlik sorunu yaratmıştı. Ciddi seviyede askeri ve mali kaynak sarf edilen savaşın bir türlü neticelendirilememesinden doğan huzursuzluk ise Sultan İbrahim'e karşı ortaya çıkan tepkilerin artmasına yol açmıştı. Sadrazam Ahmed Paşa'nın yeniçeri ağalarından keyfi olarak talep ettiği birtakım hediyeler de bardağı taşıran son damla olmuştu. Yaşanan büyük isyan neticesinde Sultan İbrahim tahttan indirilmişti. Sultan, hâl edilmeden kısa bir süre önce ise Silahdar Emir Ağa'yı yeniçeri ağası tayin etmişti (Haziran 1648). I. İbrahim bu hamleyle yeniçeri ocağını kontrol altına almak istemişti. Fakat padişahı tutsak etmek için gelenler arasında Yeniçeri Ağası Silahdar Emir Ağa da bulunmaktaydı³⁰.

2. Tasfiye: IV. Mehmed Dönemi ve Köprülü İktidarının Kurulması

IV. Mehmed'in kırk iki sene süre saltanatını³¹ Köprülüler öncesi ve sonrası şeklinde ele almak gerekmektedir. Zira padişahın tahttaki ilk yıllarında yaşanan ekonomik, askeri ve siyasi kriz süreci politik ve ekonomik istikrarsızlığı da beraberinde getirmişti. Girit Seferleri'nin bir türlü neticelendirilememesinin yanında merkez ve taşrada yaşanan isyanlar askeri, siyasi ve ekonomik sıkıntıların yaşanmasına yol açmıştı. Ayrıca IV. Mehmed'in Validesi Turhan Sultan, büyük valide Kösem Sultan ve ocak ağalarının devlet işlerine müdahil olması ve kendi çıkarları doğrultusunda faaliyetlerde bulunması mevcut krizlerin derinleşmesine zemin hazırlamıştı. Sadrazamlık makamı da mevcut siyasi krizden çok fazla zarar görmüş ve itibar kaybetmişti. Öyle ki padişahın tahta çıktığı

²⁵ Karaçelebizade Abdülaziz Efendi, Silahdar Fazlı Ağa'nın vezaretle taşra çıkarıldığını belirtse de Naima, silahdar ağanın Anadolu Beylerbeyi olarak taşra çıkarıldığını aktarır. Fazlı Ağa kuvvetle muhtemel Anadolu Beylerbeyliğine ek olarak vezaret rütbesiyle çıkma yapılmış olmalıdır. *Tarih-i Ravzatü'l-Ebrar*, s. 578; *Tarih-i Na'ima*, C. IV, s. 1060.

²⁶ BOA. TSMA. d. 10055, 29 Zilhicce 1056/5 Şubat 1647.

²⁷ *Fezleke*, C. II, s. 1004.

²⁸ *Anonim Osmanlı Vekayinâmesi*, s. 90; *Tarih-i Ravzatü'l-Ebrar*, s. 575; *Tarih-i Na'ima*, C. IV, s. 1071,1094.

²⁹ *Fezleke*, C. II, s. 931,940,977,981; *Tarih-i Gilmanî*, s. 19; *Tarih-i Na'ima*, C. IV, s. 1097,1105,1131,1134-1136.

³⁰ "Yeniçeri ağasına bakıp meded-hâhlik tarikından 'Baka bire! Ben seni Yeniçeri ağası etmedim mi böyle vakitte sen de bana hiyânet mi edersin' dedikde, ağa cevap verip 'Padişahım senin kulunum ve çerâğınım ammâ benim elimde ne vardır, cümle halk bu husûsda ittifâk ettiler. Ben cümleye muhâlefete kâdir değilim, taraf-ı hilâfda olsam dahi Yeniçeri kulların bana ittibâ' etmezler. Belki beni izâle ederler bu kulunun taraftarlığından ne fâ'ide vardır' dedi." Bkz. *Tarih-i Na'ima*, C. IV, s. 1167.

³¹ IV. Mehmed ile ilgili yapılmış önemli bir çalışma için bkz. Merve Çakır, *IV. Mehmed'in Ailesi ve Hanedan Politikası*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 2024.

1648 yılından Köprülü Mehmed Paşa'nın sadrazam olarak atandığı 1656 yılına değin sadrazamlık mührü, kısa aralıklarla on dört farklı isme tevdi edilmişti. Devletin içinde bulunduğu mevcut krizin ilk aşamasında bertaraf edilenler ise Kösem Sultan ve ocak ağaları olmuştur. Ancak, IV. Mehmed'in naibi rolüyle devlet meseleleriyle meşgul olmak isteyen Turhan Sultan, siyasi istikrarı sağlama konusunda yetersiz kalmıştı³². Ardından Köprülü Mehmed Paşa, sadrazamlık makamına eski gücünü ve itibarını kazandıracak salâhiyet ve yetkileri uygulamada herhangi bir kısıtlamaya tabi tutulmayacağı taahhüdü karşılığında sadrazam olmayı kabul etmişti (Eylül 1656)³³.

Köprülü Mehmed Paşa sadrazam olmadan önce Turhan Sultan'ın denetimindeki saray ağalarının devlet idaresinde gözle görülür ağırlıkları vardı. Mesela, Sadrazam Sofu Mehmed Paşa bu zümrenin isteklerini yerine getiremediği için görevinden ayrılmak zorunda kalmıştı³⁴. Aynı dönemde silahdar ağalık makamı da gelişen önemini sürdürmekteydi. Mesela Kösem Sultan, çocuk yaştaki IV. Mehmed'i Has Oda ağalarına emanet etmiş ve silahdar ağanın ona yazı yazmayı öğretmesini istemişti³⁵. Daha önemlisi silahdar ağalar, Has odalıların başı haline geldikleri gibi taşra çıkılmalarını da mutad olarak vezirlik rütbesiyle gerçekleştiren itibarlı bir konuma erişmişlerdi³⁶. Hatta Şeyhülislam Baha'i Efendi, silahdar ağaların güçlenen pozisyonunu eleştirerek vezaretle taşra çıkarılmalarına karşı çıkmıştı³⁷. Buna rağmen IV. Mehmed, Köprülü Mehmed Paşa'yı sadrazam atamadan önce yedi silahdar ağayı vezaretle taşra çıkarmıştı. Ayrıca genç padişah, tahttaki ilk günlerinde, Sultan İbrahim döneminde gerçekleşmeyen çıkılmalar yüzünden başkaldıran Enderun ağalarıyla ilgilenmek zorunda kalmıştı. Sultan onların isteklerini kabul etmiş ve Silahdar Murtaza Ağa çıkma başı olarak vezaretle Şam Beylerbeyi tayin edilmişti (Ekim 1648)³⁸. Silahdar Murtaza Paşa, doğu eyaletlerinde uzun yıllar valilik görevinde bulunmuştu³⁹. Bunun sonucunda politik ve ekonomik güce ulaşmayı başarmıştı. Evliya Çelebi'ye göre, Sadrazam Kara Murad Paşa, saray destekli ve başarılı bir vezir olan Murtaza Paşa'yı iktidarına bir tehdit olarak görmüş ve İstanbul'a dönmemesi için önlemler almıştı⁴⁰. Silahdar Murtaza Paşa ise Enderun'daki ağalardan destek alarak padişah nezdinde itibarını korumaya ve önemli mevkilerde görev almaya çalışmıştı⁴¹.

IV. Mehmed, Murtaza Paşa'nın ardından Silahdar Haseki Mehmed Ağa'yı ikinci vezirlik payesiyle taşra çıkarmış ve kız kardeşiyle evlendirilerek hanedan damadı yapmıştı (Ocak 1651)⁴². Haseki Mehmed Paşa da farklı eyaletlerde görev almış ve zamanla ön plana çıkan devlet adamlarından birisi olmuştu. Hizmetleri ve faaliyetleri sayesinde kısa zamanda sadrazam adayları arasına da girmeyi başarmıştı. Bu iki ismin haricinde IV. Mehmed, Silahdar Kara Mustafa Ağa, Berberbaşı Muslu Ağa,

³² Valide Turhan Sultan'a devlet işleriyle alakalı gönderilen muhtelif konulardaki arzlar için bkz. BOA. TSMA. e. 752/39, 29 Zilhicce 1062/1 Aralık 1652; BOA. TSMA. e. 778/22, 29 Zilhicce 1062/1 Aralık 1652; BOA. TSMA. e. 778/25, 29 Zilhicce 1062/1 Aralık 1652; BOA. TSMA. e. 778/29, 29 Zilhicce 1062/1 Aralık 1652.

³³ Köprülü Mehmed Paşa ve Köprülülerin sadrazamlık makamına yaklaşımları hakkında bir değerlendirme için bkz. Yasir Yılmaz, "From Theory to Practice Origins of the Ottoman Grand Vizierate and the Köprülü Restoration: A New Research Framework for the Office of the Grand Vizier", *Review of Middle East Studies*, 2024, s. 1-34; Sadrazamlık makamının geçirdiği dönüşüm ve Köprülü Mehmed Paşa'nın sadrazam atanma süreci hakkında bkz. Cumhuriyet, *The Rise of the Köprülü Family. The Reconfiguration of Vizierial Power in the Seventeenth Century*, Doktora Tezi, Leiden University, 2019, s. 43-79.

³⁴ "Sadria'zam Mehmed Paşa kendiyi velî-ahd-ı mü'eyyed mulâhaza edip her hususa istibdâd-ı tâm ile yapışıp âlemi tashih dâ'iyesinde olmakla Enderun-ı Hümayûn halkının her muradına müsâ'ade etmeyip husûsan Vâlide Sultan hazretlerinin taraflarından gelen nice ricâyı redd edip hilâfın işlerdi." *Tarih-i Na'ima*, C. IV, s. 1212.

³⁵ Pınar Saka, *Derviş Abdullah Risâle-i Teberdâriyye fî Ahvâl-i Darîi's-sa'âde (Değerlendirme-Çeviri Metin)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2007, s. 73-74.

³⁶ "...re'îsleri olan Silâhdârâğa çıktıkda vezâretle..." Bkz. *Anonim Osmanlı Vekayinâmesi*, s. 128-129.

³⁷ *Tarih-i Na'ima*, C. V, s. 1459-1461.

³⁸ *Kaftan Defteri*, s. 197; *Abdurrahman Abdi Paşa Vekayi'nâme'si*, s. 7; *Anonim Osmanlı Vekayinâmesi*, s. 88; Silahdar Kara Murtaza Paşa'nın taşra çıkışı ve Şam'a gidişi ile ilgili yapılan bir çalışma için bkz. Doğan Bozkurt, "Evliya Çelebi'nin Gözünden Bir Saray Ağasının Şam Eyaletine Gerçekleştirdiği Seyahat", *Toplumsal Tarih*, S. 366, (Haziran 2024), s. 74-79.

³⁹ Silahdar Murtaza Paşa; Şam (iki defa), Erzurum, Sivas, Bağdat (iki defa), Diyarbakır ve Halep Beylerbeyliklerinde bulunmuştu.

⁴⁰ *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, (Yay.Haz. Seyit Ali Kahraman-Yücel Dağlı), c. III/I, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2006, s. 325.

⁴¹ BOA. TSMA. e. 303/40, 29 Zilhicce 1057/25 Ocak 1648.

⁴² Silahdar Mehmed Ağa, 10 Ocak 1651'de ikinci vezirlik rütbesiyle çıkma yapılmış, 3 Mart 1651'de de padişahın kız kardeşiyle evlendirilmişti. *Kaftan Defteri*, s. 230-231; *Abdurrahman Abdi Paşa Vekayi'nâme'si*, s. 26.

Gürcü Kenan Ağa ve Çil Ahmed Ağa'yı vezaretle Bağdat, Diyarbakır gibi eyaletlere beylerbeyi yapmış ya da Kubbealtı veziri ve yeniçeri ağası olarak tayin etmişti⁴³. IV. Mehmed'in taşra çıkardığı silahdar ağaların yanında selefleri tarafından farklı makamlara getirilen silahdar ağa kökenli pek çok paşa da devlet hizmetini sürdürmekteydi. Bunun neticesinde, IV. Mehmed'in saltanatının ilk yıllarında "Silahdar Paşalar" devlet kadrolarında ve eyaletlerin yönetiminde ağırlık kurmuştu.

Köprülü Mehmed Paşa, sadrazamlık makamına eski gücünü kazandırmak için merkez ve taşrada nüfuz sahibi devlet adamlarını tasfiye etmeye önem vermişti. Sadrazam, özellikle Enderun iltisaklı ve silahdar ağa kökenli paşaların devlet yönetimindeki ağırlıklarından rahatsızlık duymuştu. Kendisini asıl endişelendiren ise silahdar ağaların, padişaha olan şahsi yakınlıklarını ve zamanla oluşan güven duygusunu kullanabilmeleriydi. Ayrıca bu zümreler, zamanla gelişen bir ocak dayanışması bilinciyle devlet içerisinde birlikte hareket etmekteydiler. Mesela, 1651 yılında sadrazam olan IV. Murad'ın silahdar ağalarından Abaza Siyavuş Paşa, silahdar yoldaşı Bezirganzade Mustafa Paşa'nın katlinde rolü olan Reisülküttap Mehmed Efendi'yi *Baka, mukaddemâ silahdar paşanın katline dahi sebep olan sen değil miydin? Gel var git şuradan*⁴⁴ diyerek huzurundan kovmaktan çekinmemişti. Siyavuş Paşa'nın hafızasında canlılığını koruyan silahdar paşanın katli, hali hazırdaki devlet adamlarıyla kurulan ilişkilerine yansımaktaydı. Öyle ki sadrazamlığı sırasında silahdar ağa kökenli devlet adamlarından Firari Mustafa Paşa'yı kaptan-ı deryalığa getirmiş, fakat Mustafa Paşa yoldaşlarından ve sadrazamdan af dileyerek Mısır Beylerbeyliğini tercih etmişti⁴⁵. Mustafa Paşa'nın Has odalı yoldaşlarına karşı kendisini mahcup hissetmesi ise ocak bilinciyle hareket ettiklerine kanıt sayılabilir.

IV. Murad'ın silahdar ağalarından olan Sadrazam Melek Ahmed Paşa'nın 1650 yılında silahdar ağa kökenli devlet adamlarından Emir Paşa'yı defterdar, Fazlı Paşa'yı Bosna beylerbeyi ve Mostari Mustafa Paşa'yı ise Şam beylerbeyi tayin etmesi tesadüf olmamalıdır⁴⁶. Üstelik Silahdar Fazlı Paşa, Melek Ahmed Paşa'nın sadrazamlığa getirilmesine hususen sevinmiş ve paşadan kendisi için yeni bir görev talep etmeyi ihmal etmemişti⁴⁷. 1655 yılında sadrazam atanan Silahdar Siyavuş Paşa, Van beylerbeyi olarak görev yapan Melek Ahmed Paşa'yı *Âsîâne-i Saadet'te bilece olalım ve bilece ölelim* diyerek İstanbul'a çağırılmıştı⁴⁸. Benzer şekilde, Silahdar Murtaza Paşa ve Silahdar Ermeni Süleyman Paşa arasında da yakın bir ilişki vardı⁴⁹. Silahdar Paşalar, aralarındaki münasebeti taşrada görev yaparken de sürdürmeyi ihmal etmemişti. Mesela, Melek Ahmed Paşa, Bağdat'tan İstanbul'a dönerken Sivas Beylerbeyi Silahdar Murtaza Paşa tarafından ağırlandı. İki isim birbirlerinin şerefine ziyafetler tertip etmiş ve hediyeleşmişlerdi⁵⁰. Diyarbakır Beylerbeyi Kara Mustafa Paşa ile Van Beylerbeyi Melek Ahmed Paşa arasında da ekonomik ilişkiler vardı. Öyle ki Mustafa Paşa, Melek Paşa'ya olan 37 kese borcunu Evliya Çelebi aracılığıyla göndermişti⁵¹. Yine Melek Paşa da Bağdat'ta bulunan emtialarının satılması ve bedellerinin kendisine teslim edilmesi için Silahdar Murtaza Paşa'dan ricacı olmuştu. Murtaza Paşa ise elde edilen bedelin üzerine beş bin altın daha ilave ederek

⁴³ *Kaftan Defteri*, s. 243,251,281,324; *Abdurrahman Abdi Paşa Vekayi'nâme'si*, s. 32,34,51,68,75-76.

⁴⁴ *Tarih-i Na'ima*, C. V, s. 1353-1354.

⁴⁵ İsa-Zâde Efendi, *İsâ-Zâde Târîhî (Metin ve Tahlil)*, (Yay.Haz. Ziya Yılmaz), İstanbul Fetih Cemiyeti, İstanbul 1996, s. 28; *Tarih-i Na'ima*, C. VI, s. 1676; *Abdurrahman Abdi Paşa Vekayi'nâme'si*, s. 75-76.

⁴⁶ Handan Nalan Özkasap, *Tarih-i Nihâdî (Transkripsiyon ve Değerlendirme)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisan Tezi, İstanbul 2004, s. 12; *Tarih-i Na'ima*, C. V, s. 1276,1283; *Abdurrahman Abdi Paşa Vekayi'nâme'si*, s. 24.

⁴⁷ BOA. TSMA. e. 705/54, 29 Zilhicce 1060/23 Aralık 1650.

⁴⁸ *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, I/I, s. 242.

⁴⁹ Silahdar Süleyman Paşa, Ahıska Valisiyken isyan ettiği için Murtaza Paşa'nın peşinde olduğu Rüstem'i himaye ettiğini Murtaza Paşa'ya bildirmişti. BOA. TSMA. e. 866/84, 29 Zilhicce 1062/1 Aralık 1652; Bir başka mektupta ise Silahdar Murtaza Paşa'nın Süleyman Paşa'ya talep edilen paranın tedarik edilerek aradaki dostluk ve iletişimin sürmesi temennisinde bulunduğu mektubu için bkz. BOA. TSMA. e. 1135/22, 29 Zilhicce 1060/23 Aralık 1650.

⁵⁰ *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, III/I, s. 325-326.

⁵¹ *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, (Yay.Haz. Seyit Ali Kahraman-Yücel Dağlı), C. IV/I, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2010, s. 83-84.

Melek Paşa'ya göndermişti. Bu jestinin sebebi ise yakın zamanda hapsedilen kardeşi Temres Bey'in kurtarılması için Silahdar Melek Ahmed Paşa'dan yardım istemiş olmasıydı⁵².

Silahdar paşaların birbirleri arasındaki kuvvetli ilişkilerin, Köprülü Mehmed Paşa'nın amaçladığı mutlak iktidarın önündeki en büyük engellerden birisi olduğu anlaşılmaktadır. Bu meyanda Köprülü Paşa'nın sadrazam atanması sürecindeki en büyük rakibinin Silahdar Haseki Mehmed Paşa olması da dikkat çekicidir. Hatta Haseki Paşa sadrazam olması için Şam'dan İstanbul'a çağırılmıştı⁵³. Haseki Paşa'nın haricinde Silahdar Siyavuş Mustafa Ağa da Köprülü Paşa'nın sadrazam olmasını engellemeye çalışmıştı. Köprülü ailesinin tarihini kaleme alan Behçetî Seyyid İbrahim Efendi'ye göre, Silahdar Siyavuş Mustafa Ağa'nın başını çektiği Has odalılar, kendi içlerinden birinin sadrazam olması için uğraşmışlardı: *Enderûn ağaları hâs odalular mühr-i hümayûn yâ Hâseki Mehmed Paşa'ya ve yâhûd Kara Mustafa Paşa'ya gitti. Anların biri olmadıkça iş bitmez deyü tarafdâr olup, harem-i hâs perverdelerinin meşhurlarından mâ'adâ hiç kimesnenin vezîr olmasını tecviz itmezleridi*⁵⁴.

Behçetî'nin bahsettiği ve Köprülü Mehmed Paşa'nın yerine düşünülen iki isim de silahdar ağa kökenli devlet adamlarıydı. Sadrazamlık seçimi sürecinde yaşananlar ise Has odalıların ocak bilinciyle hareket ettiğini ve kendi siyasi gündemlerine sahip olduklarını göstermektedir. Mevcut durum ise devlet idaresinde hâkim güç olmak adına Köprülü Mehmed Paşa ile has odalılar arasında yaşanacak bir mücadeleyi kaçınılmaz hale getirmişti.

Köprülü Mehmed Paşa'nın Silahdar Siyavuş Mustafa Ağa ile mücadelesi kariyerinin dönüm noktalarından birisi olmuştu. Buna göre Köprülü Mehmed Paşa'nın sadrazam atanmak üzere olduğunu öğrenen Siyavuş Mustafa Ağa, gelişmeyi Sadrazam Boynueğri Mehmed Paşa'ya bildirmişti⁵⁵. Bunun üzerine sadrazam, Köprülü Paşa'yı Trablusşam beylerbeyi atayarak İstanbul'dan uzaklaştırmayı denemiş, ancak aldığı bu önlem azledilmesine engel olmamıştı⁵⁶. Öte yandan Silahdar Siyavuş Mustafa Ağa'nın Boynueğri Mehmed Paşa ile iş birliği içinde hareket etmesi, Has odalılarının sadrazamı kendilerine yakın gördüklerini gösterir. Zira Boynueğri Mehmed Paşa, Silahdar Bezirganzade Mustafa Paşa'nın kapısında yetişmiş ve onun kethüdası olarak görev yapmıştı. Bu sayede Enderun ağalarıyla ilişkilerini güçlendirmiş olmalıdır⁵⁷.

Köprülü Mehmed Paşa, sadrazam olmasını engellemeye çalışan Silahdar Siyavuş Mustafa Paşa ve Enderun ağalarından kurtulmanın elzem olduğunu anlamıştı. Ancak, Silahdar Siyavuş Mustafa Ağa, Köprülü Mehmed Paşa sadarete gelmeden kısa bir süre önce vezâretle Şam beylerbeyi tayin edilmişti (Eylül 1656)⁵⁸. Böylece Siyavuş Paşa'yı cezalandırılmayan Köprülü Mehmed Paşa, Has Oda Başı Halil Ağa'nın sürgüne gönderilmesini sağlamıştı⁵⁹. Behçetî'ye göre, sadrazam tasfiyeyi genişletmişti. Bunun gerekçesi ise Enderun ağalarının *yine umûr-ı mesâliha karışmak sevâsında* olmalarıydı. Bu nedenle Köprülü Mehmed Paşa *haddini tecâvüz idenleri birer birer te'dîbe başladı*⁶⁰.

Köprülü Mehmed Paşa, sadaretin ilk günlerinde silahdar paşalar ve Enderun ağalarıyla şiddetli bir mücadeleye girmişti. Sadrazamlık için adı geçen Silahdar Haseki Mehmed Paşa'yı ortadan

⁵² *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, (Yay.Haz. Seyit Ali Kahraman-Yücel Dağlı), C. IV/II, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2010, s. 810-811; *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, IV/I, s. 371-374.

⁵³ *Zeyl-i Fezleke*, s. 68-69.

⁵⁴ Mehmet Fatih Gökçek, *Behçetî Seyyid İbrahim Efendi "Târîh-i Sülâle-i Köprülü"* (Transkripsiyon ve Tahlil), Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2006, s. 6.

⁵⁵ "...Silâhdâr Ağa duyup, Vezîr-i a'zam'a gâfil olma mühr-i şerif âhara virilmek ihtimâli vardır deyü veziri âgâh itdikde..." *Târîh-i Sülâle-i Köprülü*, s. 5.

⁵⁶ *Tarih-i Na'ima*, C. VI, s. 1698-1699.

⁵⁷ Mehmed Süreyya, *Sicil-i Osmani*, çev. Seyit Ali Kahraman, (Yay. Haz. Nuri Akbayar), C. II, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1996, s. 422-423.

⁵⁸ *Kaftan Defteri*, s. 335; *Târîh-i Sülâle-i Köprülü*, s. 5-6; *Abdurrahman Abdi Paşa Vekayi'nâme'si*, s. 82-83; *Zeyl-i Fezleke*, s. 68; *Tarih-i Na'ima*, C. VI, s. 1699; *Tarih-i Nihâdî*, s. 29.

⁵⁹ *Abdurrahman Abdi Paşa Vekayi'nâme'si*, s. 84; *Kaftan Defteri*, s. 340.

⁶⁰ *Târîh-i Sülâle-i Köprülü*, s. 17-18.

kaldırmak için ise tedbir almıştı. Saraydaki yoldaşlarının desteğiyle sadrazam olmak için İstanbul'a gelen Haseki Mehmed Paşa, Köprülü Paşa'nın müdahalesiyle yarı yoldan çevrilmiş ve Bağdat beylerbeyliğine gönderilmişti. Bu tehlikeden kurtulduktan sonra eski sadrazam Boynueğri Mehmed Paşa'yı Yedikule'de hapsedirmiş ve akabinde Malkara'ya sürgüne göndermişti⁶¹. Sadrazamın tasfiye sürecindeki en önemli hedefi ise Şam Beylerbeyi Silahdar Siyavuş Mustafa Paşa olmuştu. Ondan kurtulmaya hayati bir önem veren Köprülü Paşa, aradığı fırsatı kısa süre sonra bulmuştu. Buna göre Sadrazam, Şam'daki yeniçerileri ve eyalet askerlerini Girit seferine çağırmişti. Ancak Şam askerleri daha önce böyle bir vazife icra etmediklerini ileri sürerek derya seferine katılmayı reddetmişti. Şam Beylerbeyi Siyavuş Mustafa Paşa da askerlerin arkasında durmuş ve sadrazamın emrini yok saymıştı. Köprülü Mehmed Paşa da kendisinin ve padişahın emrine uymamakla itham ettiği Siyavuş Paşa'nın azledilmesini sağlamıştı. Böylece Murtaza Paşa'yı Şam beylerbeyi atamış ve Siyavuş Paşa'yı ise Maraş'a tayin etmişti. Ancak, Şam halkı Murtaza Paşa'nın şehre girmesine izin vermemiş ve Siyavuş Mustafa Paşa'nın arkasında durmuştu⁶². Bu gelişmeyi bir isyan olarak değerlendiren Köprülü Mehmed Paşa, Siyavuş Mustafa Paşa'ya ivedilikle İstanbul'a gelmesi için emirler göndermişti⁶³. Siyavuş Paşa ise sadrazamın emirlerine itibar etmemiş ve aleyhinde alınacak kararlara karşı direneceğini ilan etmişti.

Sadrazam Köprülü Mehmed Paşa'ya başkaldıran Silahdar Siyavuş Mustafa Paşa, bu süreçte Enderun ağalarından destek almıştı. Bu durum Köprülü Mehmed Paşa ve IV. Mehmed arasında bir krizin doğmasına sebep olmuştu. Sultan'ın huzuruna çıkan sadrazam, Silahdar Siyavuş Paşa'nın Şam halkıyla birlikte Murtaza Paşa'yı Şam'a sokmayarak isyan ettiğini savunmuştu. Ayrıca sadrazam olarak verdiği emirlerin yerine gelmediğini ifade etmişti. Behçetî, yaşanan olaylar üzerine sadrazamın tepkisini şu şekilde açıklamıştı:

“...pâdişâh-ı âlem-penâha telhis idüp, hıdmet-i pâdişâhîde ale'l-husûs silahdâr ağalığından çıkan âdem fermâna cümleden ziyâde itâ'at ve inkiyâd itmek lâzım ve vâcib iken vezîr-i müşârün-ileyh Şam eşkiyâsıyla yek-dil olup azl kabul itmediğinden mâ'adâ hükmi pâdişâh-ı cihâna itâ'ata muhâlefet ve isyân itdiği cihetden izâlesi lâzım ve sâirelere ibret için cezâsı tertîb olunmak mühimdir deyü i'lâm eyleyüp katl için hatt-ı hümayûn ısdârına ihtimâm eyledi”⁶⁴.

Köprülü Mehmed Paşa'nın dile getirdiği hususlar ve silahdar ağalar hakkında söyledikleri dikkate değerdir. Sultanlara sarayda en yakın isimler olan silahdar ağaların hangi beklentilerle taşra ve merkezde yüksek makamlara getirildiğini göstermektedir. Buna göre, silahdar paşaların, taşra kökenli veya paşa kapısından çıkma devlet adamlarına nazaran sultana daha sadık ve devlet işlerinde daha güvenilir olması gerekmektedir. Diğer taraftan, olaylar sırasında Enderun'da bulunan silahdar ve diğer ağaların Silahdar Siyavuş Paşa'nın katlini engellemek için yoğun bir propaganda faaliyeti içerisinde oldukları anlaşılmaktadır⁶⁵. Bu meyanda Behçetî, saray ağalarının Silahdar Siyavuş Paşa'nın hakkında verilecek karar için IV. Mehmed'i ikna etmeye çalıştıklarını şöyle anlatır: *Paşa-yı mûmâ-ileyh silahdârlıktan çıkma olmağla hâlâ silahdâr ve çukadâr ve rikâbdâr ve sâir mertebe sâhibi mukarreb ağalar gayret-i cinniyet muktezâsinca sâhib çıkup cümlesi ittifâk ile makâm-ı şefâ'ate kıyâm ve tedbir vezire muhâlif paşa-ı mezbûrın afvv u itlâkını mutazammın hatt-ı hümayûn ısdârına sa'y ü ihtimâm itdikleri*⁶⁶.

⁶¹ *Târîh-i Sülâle-i Köprülü*, s. 7-8; *Abdurrahman Abdi Paşa Vekayi'nâme'si*, s. 83-84; *Zeyl-i Fezleke*, s. 75; *Tarih-i Na'ima*, C. VI, s. 1718-1719.

⁶² BOA. TSMA. e. 748/89, 29 Zilhicce 1068/27 Eylül 1658.

⁶³ *Zeyl-i Fezleke*, s. 81; *Abdurrahman Abdi Paşa Vekayi'nâme'si*, s. 87-88; *Târîh-i Sülâle-i Köprülü*, s. 66-68.

⁶⁴ *Târîh-i Sülâle-i Köprülü*, s. 25.

⁶⁵ Silahdar Siyavuş Mustafa Paşa hadisesi ile ilgili tafsilatlı malumat için bkz. *Tarih-i Na'ima*, C. VI, s. 1726-1727, 1780-1782.

⁶⁶ *Târîh-i Sülâle-i Köprülü*, s. 25.

Bu süreçte Köprülü Mehmed Paşa, sadrazam olmak için sunduğu şartlardan biri olan istediği kişiyi azletme ve tayin etme yetkisini kullanamamaktan şikâyet etmekteydi⁶⁷. Enderun ve silahdar ağalar tarafından oluşturulan güç odağına karşı sadrazamlık yetkilerini kullanamadığı ve vazifelerini icra edemediği gerekçesiyle de sadaret mührünü IV. Mehmed'e iade etmişti. Mühür iadesi Köprülülerin siyasi kariyerlerinin dönüm noktalarından birine tekabül ettiği gibi Enderun iltisaklı ve silahdar ağa kökenli devlet adamlarının da tasfiyesine giden sürecin başlangıcını teşkil etmişti. IV. Mehmed, bu kritik dönemde tercihini Köprülü Mehmed Paşa'dan yana kullanmıştı. Bu sayede sadrazam, Has odalı ağaların tamamını sürgüne gönderme salahiyetine ulaşmıştı.

Silahdar Siyavuş Paşa'nın hayatını kurtarmak isteyen isimlerin başında ise Silahdar Abaza Mustafa Ağa gelmekteydi. Bunun üzerine Köprülü Mehmed Paşa, olayların baş aktörlerinden Abaza Mustafa Ağa'yı hemen Mora'ya sancakbeyi rütbesiyle taşra çıkarmıştı⁶⁸. Bu dönemde silahdar ağaların vezaretle taşra çıkarıldığı hatırlanırsa, Silahdar Mustafa Ağa'nın Mora sancakbeyi tayin edilmesi silahdar ağalara tanınan bu imtiyazın artık uygulanmayacağına işaret etmektedir. Bu sebeple Silahdar Mustafa Ağa'nın sadrazam tarafından Mora'ya sürgün edildiğini söylemek daha doğru olacaktır. Nitekim, Abdurrahman Abdi Paşa da söz konusu çıkmayı bir sürgün olarak nitelendirmiş ve Abaza Mustafa Ağa'nın üstüne vazife olmayan işlere karıştığı için bu muameleyi gördüğünü vurgulamıştı⁶⁹. Netice itibarıyla, Köprülü Mehmed Paşa'nın sadrazamlığının henüz ilk senesinde meydana gelen bu hadise, onun devlet yönetiminde güçlenmesinin yolunu açmıştı.

Köprülü Mehmed Paşa'nın 1657 yılından itibaren Has odalı ve silahdar ağa kökenli devlet adamlarının devlet kadrolarındaki ağırlığını azaltmaya yönelik sert bir politika takip ettiği fark edilir⁷⁰. Üstelik Köprülü Mehmed Paşa tarafından tasarlanan kararlar oğlu Fazıl Ahmed Paşa'nın sadrazamlığı döneminde hayata geçirilmeye devam etmiştir. Bu meyanda, Köprülüler tarafından gerçekleştirilen infaz ve tenzil-i rütbe uygulamalarının çoğu özellikle Enderun kökenli devlet adamlarına yönelik olmuştur. Ancak bunların yanı sıra sadaret makamı için tehdit arz eden taşra kökenli birçok paşa da hedef alınmıştı. Köprülü Mehmed Paşa, takip ettiği bu siyaset ile devlet idaresinde kurmak istediği mutlak iktidar için zemin hazırlamıştı.

Köprülü Mehmed Paşa'nın infaz sürecindeki ilk hedefi, bekleneceği gibi sadaret mührünü bırakmasına vesile olan Silahdar Siyavuş Mustafa Paşa olmuştur. IV. Mehmed, Siyavuş Paşa'yı Edirne'ye davet ederek bizzat sorgulamıştı. Sorgulandıktan sonra hapse atılan Siyavuş Paşa çok geçmeden idam edilmişti⁷¹. Siyavuş Paşa'nın infazı sonrasında Sultan İbrahim döneminin önemli devlet adamlarından Silahdar Fazlı Paşa'nın idamı için zemin hazırlanmıştı. Eflak ve Boğdan voyvodalarını tedib etmek için görevlendirilen Fazlı Paşa, kendisinden bekleneni yerine getiremediği ve yenilgi aldığı gerekçeleriyle katledilmişti⁷². Bu tarihlerde Has Oda Başı Hasan Ağa da Silahdar Abaza Siyavuş Paşa ya yakın olduğu gerekçesiyle sürgün edilmişti⁷³. Köprülü Mehmed Paşa'nın sadaretinde gözden düştüğü anlaşılan Melek Ahmed Paşa'nın zevcesi Kaya Sultan, kocasının

⁶⁷ Köprülü Mehmed Paşa'nın sadrazamlık makamına gelirken sunduğu şartlarla ilgili bkz. *Tarih-i Na'ima*, C. VI, s. 1700-1702.

⁶⁸ "...tavrından tecâvüz edenlerin cez[â]ları tedbîr-i vezîre tefviz olunup, Silahdâr'a Mora Sancağı ve Rikâbdâr ve Dülbend Oğlanı Kapucubaşılık ve Doğanlı-başı, hâss ile ihrâc olundu..." Bkz. *İsâ-Zâde Târîhi*, s. 29; "Sen ki silahdar ağasın. Sana Mora eyaletini ihsan eyledim. Hayır duamda olasin." BOA. HAT. 1446/38, 28 Cemazeyilahir 1067/13 Nisan 1657; tasfiye sürecinden nasibini alanlar arasında İbrahim Paşa Sarayı ağası da vardı. *Kaftan Defteri*, s. 345.

⁶⁹ *Abdurrahman Abdi Paşa Vekayi'nâme'si*, s. 90.

⁷⁰ Anonim Osmanlı Vekayinamesinin müellifine göre Sultan İbrahim'in katli sırasında has odada bulun kırk isim, sonraki süreçlerde Köprülü Mehmed Paşa tarafından bir bahane ile öldürülmüştü. *Anonim Osmanlı Vekayinâmesi*, s. 87.

⁷¹ *Abdurrahman Abdi Paşa Vekayi'nâme'si*, s. 103; *Zeyl-i Fezleke*, s. 159-160.

⁷² *Abdurrahman Abdi Paşa Vekayi'nâme'si*, s. 101-102; *İsâ-Zâde Târîhi*, s. 45-46; *Târîh-i Sülâle-i Köprülü*, s. 63.

⁷³ *Abdurrahman Abdi Paşa Vekayi'nâme'si*, s. 34.

hayatından endişe etmekteydi⁷⁴. Sultan İbrahim'in silahdar ağalarından Ermeni Süleyman Paşa ise sakin tabiatı ve Köprülülerle uyumlu olması sayesinde cezalandırılmamıştı⁷⁵.

Köprülü Mehmed Paşa'nın sonraki hedefi Girit Serdarı Deli Hüseyin Paşa olmuştu. Girit seferlerindeki hizmetleriyle öne çıkan Hüseyin Paşa, sadaret mührünün de eşliğinden dönmüştü⁷⁶. Kendisi halktan ve askerden teveccüh gören kıymetli bir devlet adamıydı. Bu nedenle Köprülü Mehmed Paşa, eski Girit serdarını Hüseyin Paşa'yı rakip olarak görmüş, hatta Girit'te işlediği suçları gerekçe göstererek kendisini katletmeye niyetlenmişti. Ancak daha sonra bu kararından vazgeçmiş, onun gibi itibarlı ve kariyerli bir devlet adamıyla ilişkilerini geliştirmeyi ve paşayı kendi hedefleri doğrultusunda kullanmayı tercih etmişti. Böylece Çavuşzâde Mehmed Paşa yerine Deli Hüseyin Paşa'nın kaptan-ı derya atanmasını sağlamıştı (Temmuz 1658)⁷⁷. Sadrazamın amacı onun vasıtasıyla derya beylerinden ve Ege adalarından gizlice mal toplamaktı⁷⁸. Hüseyin Paşa ise bu makam için yeterli olmadığını bilincindeydi. Fakat hayatını riske sokmamak için Köprülü Mehmed Paşa'nın emirlerine uymuştu⁷⁹.

Venediklilerin Çanakkale Boğazı ablukasını bitiren ve Limni ile Bozcaada'yı yeniden fetheden Köprülü Mehmed Paşa, 1658 yılında Erdel'e sefer düzenlemişti. Kaptan-ı Derya Hüseyin Paşa aynı sene donanmayla Girit'e asker, mühimmat ve teçhizat nakletmişti⁸⁰. Ancak, İstanbul'a döndükten sonra azledilmişti. Hüseyin Paşa, Rumeli beylerbeyi atanmasına rağmen kısa süre sonra katledilmişti. Böylece Mehmed Paşa, Erdel seferinden önce mecburi bir ittifakla kaptan-ı derya atadığı ve İstanbul'dan uzaklaştırdığı Hüseyin Paşa'dan da kurtulmuştu⁸¹. Köprülü Mehmed Paşa, Deli Hüseyin Paşa'nın ardından yine önemli devlet adamlarından Seydi Ahmed Paşa'yı Bosna'ya sürgüne göndermişti. Zira Seydi Ahmed Paşa, mühür krizi sırasında Enderun ağalarının kendisi yerine sadrazam adayı olarak düşündüğü devlet adamlarından biriydi. Enderun'dan destek aldığı için Köprülü Paşa'nın hedefi olan Ahmed Paşa, başkentten uzaklaştırıldıktan kısa bir süre sonra da infaz edilmişti⁸².

Köprülü Mehmed Paşa'nın bir sonraki hedefi Silahdar Haseki Mehmed Paşa olmuştu. Değindiği üzere Haseki Paşa, Köprülü'nün sadrazamlığa getirilme sürecindeki en önemli rakiplerinden birisiydi. Hatta sadrazamlık umuduyla İstanbul'a doğru yola çıkmış, yarı yoldan çevrilerek Bağdat beylerbeyi atanmıştı. Haseki Paşa, Bağdat'tan sonra Mısır valisi olmuş ve bu görevi sırasında aleyhinde bazı suçlamalar ortaya atılmıştı⁸³. Mısır'dan azledildikten sonra Halep'te görevlendirilmiş ve buradayken de züyuf akçe bastırarak yolsuzluk yaptığı ithamına maruz kalmıştı. Sadrazamın, Haseki Paşa'yı gözden düşürme girişimleri ise nihayet sonuç vermişti. Kendisi IV. Mehmed tarafından sorgulanıp Yedikule'de tutsak edilmiş ve bir müddet sonra tüm kapı halkıyla beraber idam edilmişti (Haziran 1661)⁸⁴. Köprülü Mehmed Paşa, ondan boşalan makamı ise oğlu Fazıl Ahmed Paşa'ya emanet etmişti⁸⁵.

⁷⁴ *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, (Yay.Haz. Seyit Ali Kahraman-Yücel Dağlı), C. V/I, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2010, s. 291-292,341.

⁷⁵ Bekir Kütükoğlu, "Süleyman Paşa, Malatyalı", *TDVİA* (2010) C. 38, s. 98-99.

⁷⁶ *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, V/I, s. 28-29; *İsâ-Zâde Târîhî*, s. 24-25

⁷⁷ BOA, TSMA.e, 780/63, 29 Zilhicce 1068/27 Eylül 1068; *Târih-i Na'îmâ*, C. VI, s. 1782; *Zeyl-i Fezleke*, s. 160.

⁷⁸ *Târih-i Na'îmâ*, C. VI, s. 1783.

⁷⁹ Batista Nani, *Degl'Istorici delle cose Veneziane*, Venezia 1720, s. 408-409.

⁸⁰ Nani, *Degl'Istorici delle cose Veneziane*, s. 410-411.

⁸¹ *Târih-i Na'îmâ*, C. VI, s. 1824-1826; *Zeyl-i Fezleke*, s. 165-166; *Anonim Osmanlı Vekayinâmesi*, s. 111-12; *İsâ-Zâde Târîhî*, s. 55-56,59; *Târih-i Sülâle-i Köprülü*, s. 68-70,102-105.

⁸² *Târih-i Sülâle-i Köprülü*, s. 19; *Tarih-i Gulmanî*, s. 60; *Tarih-i Nihâdî*, s. 29-30; *Abdurrahman Abdi Paşa Vekayi'nâme'si*, s. 86-87; *İsâ-Zâde Târîhî*, s. 69.

⁸³ Haseki Mehmed Paşa ilgili iddialar için bkz. *Tarih-i Na'îma*, C. V, s. 1525-1526; *Tarih-i Na'îma*, C. VI, s. 1555-1556,1638-1640; *Zeyl-i Fezleke*, s. 208.

⁸⁴ Haseki Mehmed Paşa'nın müsadere edilen malları satılarak elde edilen gelir Enderun hazinesine aktarılmıştı. BOA. TSMA. e. 593/14, 29 Zilkade 1071/26 Temmuz 1661.

⁸⁵ *Târih-i Sülâle-i Köprülü*, s. 132; *Abdurrahman Abdi Paşa Vekayi'nâme'si*, s. 128; *Anonim Osmanlı Vekayinâmesi*, s. 120; *Zeyl-i Fezleke*, s. 247; *Tarih-i Nihâdî*, s. 48.

Köprülü Mehmed Paşa'nın dikkatini çeken bir sonraki isim ise Silahdar Kara Mustafa Paşa olmuştu. Sadrazam tarafından idam edileceğini fark eden Silahdar Mustafa Paşa, kaçarak saklanmayı başarmış ve bu nedenle kendisine "firarî" lakabı verilmişti⁸⁶. Hayatını kurtarmak için yıllarca kaçak hayatı yaşayan Silahdar Mustafa Paşa, ancak sadrazamın hayatını kaybetmesinin ardından ortaya çıkmıştı. Sadrazam Fazıl Ahmed Paşa'ya iltica ederek Köprülülerle uzlaşmış ve bunun karşılığında Van beylerbeyi atanmıştı. 1664 yılında gerçekleşen Uyvar seferine de katılan Firarî Mustafa Paşa, sefer dönüşü Bağdat beylerbeyi atanmıştı. Bu görevi sırasında da Basra'ya iki büyük sefer düzenlemiş ve Basra eyaletinin yeniden nizam kazanması için çalışmıştı⁸⁷.

Köprülü Mehmed Paşa'nın ölümünün ardından Köprülüzâde Fazıl Ahmed Paşa 1661 yılında sadrazam tayin edilmişti. Fazıl Ahmed Paşa, babasının takip ettiği siyasete benzer şekilde kendisine yakın ve sadık isimlere devlet kadrolarında yer vermeye devam etmişti⁸⁸. Ayrıca selefi gibi Enderun iltisaklı devlet adamlarına karşı düşmanca tabir edilebilecek bir siyaset uygulamayı sürdürmüştü. Bu doğrultuda hedef aldığı ilk isim Silahdar Kara Murtaza Paşa olmuştu. IV. Mehmed'in ilk silahdar ağası olan Murtaza Paşa, diğer silahdar kökenli devlet adamlarına göre daha prestijli bir kariyere sahipti. Gürcistan ve Basra'ya sefer düzenleyen Murtaza Paşa'nın özellikle taşrada maddi ve manevi nüfuzunu arttırmıştı. Hatta Köprülü Mehmed Paşa'nın devlet idare biçimine karşı isyan eden Abaza Hasan Paşa ve ona katılan beylerbeylerini katletmişti⁸⁹. Kazandığı bu zaferle bir taraftan Köprülülerin iktidarının önündeki en büyük engeli ortadan kaldıran Murtaza Paşa, diğer taraftan itibar ve iktidarını iyice pekiştirdiği için bizzat Fazıl Ahmed Paşa'nın düşmanı olmuştu. Nitekim onun sadaretinin ilk senelerinde Abaza Hasan Paşa ve diğer asi paşaların mallarını kendi zimmetine geçirdiği suçlamasına maruz kalmıştı⁹⁰. Ancak, IV. Mehmed büyük bir muhabbet beslediği Murtaza Paşa'nın katline razı olmamıştı. Fazıl Ahmed Paşa bu defa Murtaza Paşa'nın Anadolu'da büyük bir isyan başlatmaya hazırladığı iddialarını ortaya atmıştı. Sultan, en sonunda sadrazamın ısrarlarına boyun eğmiş ve Murtaza Paşa'nın katledilmesine izin vermişti. İngiliz elçilik sekreteri Paul Rycaut, Sadrazam Fazıl Ahmed Paşa'nın Silahdar Murtaza Paşa'nın ölümünden sonra devlet yönetiminde rakipsiz kaldığını vurgulaması dikkate değerdir⁹¹.

Köprülüler, iktidarlarının önündeki en büyük engellerden biri olarak kabul ettikleri Enderun iltisaklı ve özellikle silahdar ağa kökenli devlet adamlarını yıllar içinde ortadan kaldırmayı başarmıştı. Bunun sonucunda sonraki senelerde taşra çıkan silahdar ağaların sayısında ise gözle görülür bir azalma yaşanmıştı⁹². Üstelik bu dönemde taşrada görev alan silahdar ağa kökenli paşalar da Köprülülerle uyumlu hareket etmeye özen göstermişti. Benzer şekilde, sultan ile yakınlıklarını siyasi hedefleri için bir koz ve destek unsuru olarak kullanmaktan da imtina etmişlerdi. Mesela bu dönemde taşra çıkan Silahdar Berberbaşı Kız Hüseyin Ağa, Köprülüler ile ilişkilerini iyi tutmaya özen

⁸⁶ İsâ-Zâde'ye göre Silahdar Mustafa Paşa kaçak hayatı sırasında Konya civarında gizlenmekteydi. *İsâ-Zâde Târîhi*, s. 43.

⁸⁷ Ali Ufkî Bey/Albertus Bobovius, *Saray-ı Enderûn: Topkapı Sarayı'nda Yaşam*, çev. Türkiş Noyan, Kitap Yayınevi, İstanbul 2013, s. 58-59; Abubekir Siddık Yücel, *Müdürdar Hasan Ağa'nın Cevâhirü't-Tevârih-i*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Kayseri 1996, s. 390-397; Defterdar Sarı Mehmed Paşa, *Zübdei Vekayîât Tahlil ve Metin* (Yay.Haz. Abdülkadir Özcan), Türk Tarih Kurumu, Ankara 1995, s. 34; *Anonim Osmanlı Vekayinâmesi*, s. 98-99; *Abdurrahman Abdi Paşa Vekayî'nâme'si*, s. 91,128,141; *Zeyl-i Fezleke*, s. 124-125,260,398,583; *Tarih-i Na'ima*, C. VI, s. 1736-1738; *Tarih-i Nihâdî*, s. 49; Silahdar Kara Mustafa Paşa 1667-1671 yılları arasında düzenlediği seferlerle Basra'da Osmanlı hakimiyetini yeniden tesis etmişti, bkz. Emirhan Özçelik, "Silahdar Kara Mustafa Paşa'nın Basra Seferleri ve Basra Eyaletinin İntizamı (1667-1671)", *Kadim*, S. 4, 2022, s. 1-25.

⁸⁸ Cumhuriyet Bekar, "Ottoman Revolution 1661: The Reconfiguration of Political Power under Mehmed IV and Köprülü Grand Viziers", *Journal of Early Modern History*, 27, 2023, s. 224-253.

⁸⁹ Abaza Hasan Paşa isyami ile ilgili bkz. Mücteba İlgürel, *Abaza Hasan Paşa İsyanı: Hurûc ale's-Sultân*, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2022, s. 212-262.

⁹⁰ *Anonim Osmanlı Vekayinâmesi*, s. 111-112,123-125; *Abdurrahman Abdi Paşa Vekayî'nâme'si*, s. 106,113-114; *Risâle-i Hatib*, s. 9; *Tarih-i Nihâdî*, s. 41,43-46,48; *Zeyl-i Fezleke*, s. 258-259.

⁹¹ Paul Rycaut, *The history of the Turkish Empire, from the year 1623, to the year 1677*, J.M., London 1680, s. 91-96.

⁹² IV. Mehmed'in tahta çıktığı 1648 yılından Köprülü Mehmed Paşa'nın sadrazamlık makamında tahakküm kurduğu 1657'ye dek geçen 9 senede 8 silahdar ağa kökenli devlet adamı önemli mansıplarla güçlü bir şekilde devlet idaresine dahil edilirken, 1657 yılından 1681'e dek geçen 24 sene boyunca yalnızca 6 silahdar ağa taşra çıkarılmıştı.

göstermişti. Bunun karşılığında Sadrazam Fazıl Ahmed Paşa kendisinin isteklerinin yerine gelmesi için padişaha bir imtiyaz mektubu dahi yazmıştı⁹³.

Köprülüler, Enderun iltisaklı devlet adamlarını tasfiye ettiği dönemde Enderun ve Has Oda Teşkilatı'nın siyaset üzerindeki etkisini kırmaya yönelik kapsamlı önlemler almayı da ihmal etmemişti. Köprülüler öncelikle yeniden güçlendirdikleri sadrazamlık makamının salahiyet ve otoritesini mekânsal dönüşümle pekiştirmişti. Öyle ki Köprülü Mehmed Paşa, 1654 yılında IV. Mehmed tarafından Sadrazam Derviş Mehmed Paşa'ya tahsis edilen Halil Paşa Sarayı'na yerleşmiş ve devlet işlerini burada görmeye başlamıştı⁹⁴. Bu kararla sadaret makamı Topkapı Sarayı ve Enderun'dan uzaklaştırılmıştı. Bunun yanı sıra Köprülü Mehmed Paşa, sadreti boyunca devlet meseleleriyle hem Divân-ı Hümâyûn hem de sadaret konağında ilgilenmişti. Fazıl Ahmed Paşa ise divanları çoğunlukla sadrazam sarayında toplamıştı⁹⁵. Köprülülerle birlikte kapıkulu askerlerinin maaşları da divan-ı hümâyûn yerine sadaret konağında ödenmeye başlanmıştı⁹⁶.

Sadrazamlık vazifesini yerine getirebilmek ve Enderun etkisinden uzaklaşmak için sadaret konağına yerleşen Köprülü Mehmed Paşa, IV. Mehmed'in de Topkapı Sarayı'ndan ayrılmasına ve Edirne'ye yerleşmesine vesile olmuştu. Öyle ki sadaretinin ilk senesinde Edirne Sarayı'nda yaklaşık bir yıl süren kapsamlı bir tadilat yapılmıştı⁹⁷. Bunun üzerine IV. Mehmed, 1657 yılında haremiyle birlikte Edirne Sarayı'na yerleşmişti. Köprülü Mehmed Paşa, bu süreçte Hazine-darı Solakzade Mehmed Ağa'nın da dârüssaâde ağası olarak atanması sağlamış⁹⁸ ve IV. Mehmed'in saltanatının ilk yıllarında devlet idaresine çok fazla müdahil olan Süleyman Ağa⁹⁹ gibi isimlerin yükselmesini önüne geçmişti. Padişahın Edirne'ye taşınmasına müteakip saray ağaları ise eski imtiyaz ve güçlerini yitirmişti. Bunun sonucunda, saraydan taşra çıkmalar azalmış ve devlet makamlarına sadrazamın kapısına mensup isimlerin tayin edilmesinde bir yükseliş yaşanmıştı¹⁰⁰. Örneğin Uyvar'ın fethini tebrik etmek için sadrazama mektup gönderen IV. Mehmed, uzun zamandır haremden çıkma yapılmadığını ve bu sebeple doğancı başı ile birlikte kırk kadar kişiyi sipahi ocağına çıkardığını bildirmişti. Ayrıca sadrazamı bu sayının fazla olmadığına ikna etmeye de çalışmıştı¹⁰¹. Gelgelelim, saraydan yapılan bu atamalara kıyasla Köprülülerin kapısına mensup devlet adamları daha önemli mevkilere gelmeye başlamıştı¹⁰². Mesela, Fazıl Ahmed Paşa, Şam beylerbeyliği sırasında faydalı hizmetlerini gördüğü Kibleli Mustafa Paşa'yı üç tuğlu kubbe veziri tayin ederek yanında istihdam etmişti¹⁰³. Yine bu dönemde Köprülülerin himayesi altında Kaplan Mustafa Paşa, Köse Ali Paşa, Sarı Hüseyin Paşa, Defterdar Ahmed Paşa ve Merzifonlu Kara Mustafa Paşa gibi devlet adamları yüksek mevkilere getirilmişti.

Köprülü Fazıl Ahmed Paşa'nın sadaretinde, Enderun ve Has Oda Teşkilatı'na yönelik önemli bir düzenleme daha yapılmıştı. Buna göre 1675 yılında Enderun Hazırlık Sarayları tamamen

⁹³ Ali Ufkî Bey, *Saray-ı Enderûn* s. 55; *Anonim Osmanlı Vekayinâmesi*, s. 126-127; *Zeyl-i Fezleke*, s. 514.

⁹⁴ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin Merkez ve Bahriye Teşkilatı*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1988, s. 249-250.

⁹⁵ Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin Merkez ve Bahriye Teşkilatı*, s. 4-5.

⁹⁶ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilatında Kapıkulu Ocakları*, c. II, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1988, s. 187.

⁹⁷ Edirne Sarayı'nın tamir ve tadilatı sebebiyle tutulan masraf defteri için bkz. BOA. D.BŞM. d. 199, 29 Zilhicce 1068/27 Eylül 1658; ayrıca bkz. Hacı Ahmet Arslantürk – Murat Kocaaslan, *"Padişah İçin Hazırlık: 1067- 1068 (1656-1658) Yıllarında Edirne Sarayı'nda Onarımlar Ve Yeni Mekanlar"*, Uluslararası Edirne'nin Fethinin 650. Yılı Sempozyumu, (4-6 Mayıs 2011), Bildiriler Kitabı, Edirne 2012, s. 75- 100.

⁹⁸ *Abdurrahman Abdi Paşa Vekayi'nâme'si*, s. 99-100.

⁹⁹ Süleyman Ağa'nın muhtelif devlet işleriyle alakalı sadrazam ve devlet adamlarına gönderdiği mektuplar için bkz. BOA. TSMA. e. 303/4, 29 Zilhicce 1061/13 Aralık 1651; BOA. TSMA. e. 301/19, 29 Zilhicce 1062/1 Aralık 1652.

¹⁰⁰ Cumhur Bekar, *"The Rise of Köprülü Household: The Transformation of Patronage in the Ottoman Empire in the Seventeenth Century"*, Turkish Historical Review, II, 2020, p. 229-256; Rifa'at Ali Abou el-Haj, *"The Ottoman Vezir and Paşa Households 1683-1703: A Preliminary Report"*, Journal of the American Oriental Society, 94/4, 1974, s. 438-447.

¹⁰¹ *Cevâhirü't-Tevârîh*, s. 182.

¹⁰² Mesela Kandiye Kuşatması sırasında Sadrazam Köprülü Fazıl Ahmed Paşa'nın beş senedir kethüdalığını yapan İbrahim Ağa, vezaret payesiyle çıkma yapılmıştır. *Târîh-i Sülâle-i Köprülü*, s. 217-218.

¹⁰³ *Cevâhirü't-Tevârîh*, s. 130-131.

kapatılmış ve mevcut odalar medreseye çevrilmişti¹⁰⁴. 1681 yılına gelindiğinde ise Has Oda Başmakamı çoktan lağvedilmişti¹⁰⁵. Enderun'da hizmet ettiği anlaşılan dönemin tarihçilerinden Anonim Osmanlı Vekayinâmesi müellifine göre, Köprülülerin kapı halkı o denli kalabalık bir hale gelmişti ki, Osmanlı İmparatorluğu'nun devlet adamı yetiştirmek için ihtiyaç duyduğu Enderun ve Has Oda Teşkilatı'na artık gerek kalmamıştı:

“Bu def'a Köprülüoğlu Ahmed Paşa pederinden sonra kapusunda ağavât ve sekbândan çok âdem saklayup pâdişâh önüne kendü sed olup gayri pâdişâh tevâbî' bir harç-ı zâyid gösterüp ve hem Hâs Oda'da yigirmi ve artık haremde ömür geçirmiş söz sâhibi âdemleri istiskâl eyleyüp bu dâyireleri bozmağa pâdişâh işâret eyleyüp anın dahi tabî'atına hevâ gâlib olduğundan ol dahi istiskâl eyleyüp gayri bu dâireleri bozmağa başladılar”¹⁰⁶.

Bu ifadeler Enderun Hazırlık Sarayları ve Has Oda'nın asıl işlevini yitirdiğini özetler niteliktedir. Böylece Köprülüler, padişah ile diğer zümreler arasına set çektikleri bir idari dönüşümü tamamlamışlardı. Enderun ve saray ağalarının padişaha yakın olarak güç devşirme şanslarını ve birbirlerini koruyarak devlet idaresinde ağırlık kurmalarına artık imkân tanınmayacağı bir süreç başlatılmıştı. Neticede, Köprülüler sadrazamlık makamına eski gücü ve işlevini kazandırmak için Enderun iltisaklı devlet adamlarını tasfiye etmiş ve Enderun Hazırlık Sarayları'nı kapatmışlardı¹⁰⁷.

Sonuç

IV. Murad ve I. İbrahim'in saltanatından sonra da silahdar ağalar vezaret rütbesiyle önemli makamlara getirilmişti. Ayrıca bir ocak bilinciyle hareket ederek ve birbirleri ile ilişkilerini sürdürmüşlerdi. Bu dönemde Silahdar Bezirgânzâde Mustafa Paşa ve Silahdar Bosnevî Yusuf Paşa gibi güçlü devlet adamları ortaya çıkmıştı. IV. Mehmed'in saltanatında silahdar ağa kökenli devlet adamları, imparatorluğun dört bir yanında hizmet etmekteydi. Sadrazamlık makamına eski gücünü ve itibarını kazandırmayı hedefleyen Köprülü Mehmed Paşa, Enderun ağaları ve Silahdar Paşaları hedefi önündeki en büyük engellerden birisi olarak görmekteydi. Zira birbirlerini destekleyen ve IV. Mehmed üzerinde güçlü bir etki kuran Enderun ağaları, sadrazamın kararlarının uygulanmasına engel olabiliyorlardı. Bu durumdan kurtulmak için sadaret mührünü geri verme tehdidinde bulunan Köprülü Mehmed Paşa, en sonunda Enderun ağaları ve silahdar paşalar hakkında istediğini yapabilme yetkisine sahip olmuştu. Böylece Köprülü Mehmed Paşa ve Köprülüzâde Fazıl Ahmed Paşa, Enderun ağalarını ve Silahdar Paşaları zamanla tasfiye etmeyi ve siyaseten önemsizleştirmeyi başarmıştı. Aynı süreçte, Sadaret Kapısı'nı Topkapı Sarayı'ndan ayırmaya ve IV. Mehmed'i de Edirne Sarayı'na taşımaya muvaffak olmuştu. Bunun yanı sıra Köprülüler, devlet kadrolarını kendi kapılarından isimlere tevdi ederek Enderun'u önemsizleştirmeyi de başarmışlardı. Enderun ve Has Oda Teşkilatı'nı da kapatarak söz konusu idari dönüşüm sürecinin en önemli hamlelerini yapmışlardı.

Bibliyografya

1. Arşiv Vesikaları

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

Ali Emiri Sultan İbrahim

BOA. AE. SİBR. 4/417.

Başmuhâsebe Kalemî Defterleri

¹⁰⁴ Zeyl-i Fezleke, s. 672; s. 173; Zübde-i Vekayîât, s. 68; Anonim Osmanlı Vekayinâmesi, s. 111.

¹⁰⁵ Batuhan İsmail Kıran, *Osmanlı Saray Teşkilatında Doğancı Koşuşu*, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2014, s. 24.

¹⁰⁶ Anonim Osmanlı Vekayinâmesi, s. 130-131.

¹⁰⁷ “Hâsodalı ol zamânda şöhreti yok idi.” Anonim Osmanlı Vekayinâmesi, s. 146.

BOA. BŞM. d. 199.

Hattı Hümayun

BOA. HAT. 1446/38.

Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi

Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Defterleri

TSMA. d. 6929; 10055.

Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Evrakları

TSMA. e. 272/14; 272/18; 272/19; 301/19; 303/4; 303/40; 434/44; 593/14; 705/54; 748/89; 752/39; 778/22; 778/25; 778/29; 780/63; 866/84; 1135/22.

2. Kaynak Eserler

Batista Nani., *Degl'Istorici delle cose Veneziane*, Venezia 1720.

Defterdar Sarı Mehmed Paşa., *Zübdei Vekayiât Tahlil ve Metin* (Yay.Haz. Abdülkadir Özcan), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1995.

Evliya Çelebi., *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, (Yay.Haz. Seyit Ali Kahraman, Yücel Dağlı), I. Cilt, I. Kitap, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2003.

Evliya Çelebi., *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, (Yay.Haz. Seyit Ali Kahraman, Yücel Dağlı), II. Cilt, I. Kitap, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2003.

Evliya Çelebi., *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, (Yay.Haz. Seyit Ali Kahraman, Yücel Dağlı), III. Cilt, I. Kitap, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2006.

Evliya Çelebi., *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, (Yay.Haz. Seyit Ali Kahraman, Yücel Dağlı), IV. Cilt, I. Kitap, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2010.

Evliya Çelebi., *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, (Yay.Haz. Seyit Ali Kahraman, Yücel Dağlı), IV. Cilt, II. Kitap, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2010.

Evliya Çelebi., *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, (Yay.Haz. Seyit Ali Kahraman, Yücel Dağlı), V. Cilt, I. Kitap, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2010.

İsâ-Zâde Efendi., *İsâ-Zâde Târîhî (Metin ve Tahlil)*, (Yay.Haz. Ziya Yılmaz), İstanbul Fetih Cemiyeti, İstanbul 1996.

Kâtip Çelebi., *Fezleke*, (Yay.Haz. Zeynep Aycibin), Cilt: -II, Çamlıca, İstanbul 2016.

Mehmed Süreyya., *Sicil-i Osmani*, (Yay.Haz. Nuri Akbayır), çev. Seyit Ali Kahraman, Cilt: I-II-III-IV, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1996.

Mustafa Na'ima., *Tarih-i Na'îmâ*, (Yay.Haz. Mehmet İpşirli), Cilt: I-II-III-IV-V-VI, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2014.

Paul Rycaut, *The history of the Turkish Empire, from the year 1623, to the year 1677*, J.M., London 1680.

3. Araştırma Eserler

ABOU-EL-HAJ, Rifaat Ali, "The Ottoman Vezir and Paşa Households 1683–1703: A Preliminary Report", *Journal of the American Oriental Society*, 94/4,1974, p. 438-447.

AKTEMUR, Ramazan., Anonim Osmanlı Vekayinâmesi (H.1058–1106/M.1648-1694), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2019.

ARSLANTÜRK, Hacı Ahmed – Kocaaslan Murat., "Padişah İçin Hazırlık: 1067- 1068 (1656-1658) Yıllarında Edirne Sarayı'nda Onarımlar Ve Yeni Mekanlar", *Uluslararası Edirne'nin Fethinin 650. Yılı Sempozyumu, (4-6 Mayıs 2011), Bildiriler Kitabı*, Edirne 2012, s. 75- 100.

BEKAR, Cumhur., "Ottoman Revolution 1661: The Reconfiguration of Political Power under Mehmed IV and Köprülü Grand Viziers", *Journal of Early Modern History*, 27, 2023, p. 224-253.

BEKAR, Cumhur., “The Rise of Köprülü Household: The Transformation of Patronage in the Ottoman Empire in the Seventeenth Century”, *Turkish Historical Review*, II, 2020, p. 229-256.

BEKAR, Cumhur., *The Rise of the Köprülü Family. The Reconfiguration of Vizierial Power in the Seventeenth Century*, Leiden University Institute for History Basılmamış Doktora Tezi, Leiden 2019.

BOZKURT, Doğukan, “Evliya Çelebi’nin Gözünden Bir Saray Ağasının Şam Eyaletine Gerçekleştirdiği Seyahat”. *Toplumsal Tarih*, S. 366, (Haziran 2024), s. 74-79.

BOZKURT, Doğukan, “IV. Murad ve Silahdar Paşaları: Silahdar Mustafa Paşa Örneği”. *Tarih Tetkikleri Dergisi*, S. 1(2), 2023, s. 12-32.

ÇAKIR, Merve., *IV. Mehmed’in Ailesi ve Hanedan Politikası*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 2024.

ÇİMEN, Nurdan., Abdülaziz Karaçelebi-zâde’nin Tarih-i Ravzatü'l-Ebrar’ı Metin ve Tahlil, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Elazığ 2011.

ÇÖMCÜOĞLU, Mehmed., *Risâle-i Hatib*, Metin ve İndeksi, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Mezuniyet Tezi, İstanbul 1969.

DANKOFF, Robert., *The Intimate Life of an Ottoman Statesman Melek Ahmed Pasha (1588-1662)*, State University of New York Press, New York 1991.

DERİN, Fahri Çetin., Abdurrahman Abdi Paşa Vekayi’nâme’si (Tahlil ve Metin Tenkidi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, İstanbul 1993.

DİKER, Sevgi A, *Has Oda ve Teşkilatı*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, İstanbul 2019.

GÖKÇEK, Mehmet Fatih., Behçetî Seyyid İbrahim Efendi “Târih-i Sülâle-i Köprülü (Transkripsiyon ve Tahlil), Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2006.

İLGÜREL, Mücteba, “Hüseyin Paşa, Deli”, *TDVİA*, Ek-C. 19, İstanbul 1999, s. 4-6.

İLGÜREL, Mücteba, “Köprülü Mehmed Paşa”, *TDVİA*, Ek-C. 26, İstanbul 2002, s. 258-260.

İLGÜREL, Mücteba, *Abaza Hasan Paşa İsyanı: Hurûc ale’s-Sultân*, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2022.

KARAÇAL, Nazira Türkal., Silahdar Fındıklılı Mehmed Ağa Zeyl-i Fezleke, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 2012.

KIRAN, Batuhan İsmail, *Osmanlı Saray Teşkilatında Doğancı Koğuşu*, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir 2014.

KUNT, İ. Metin., *The Köprülü Years: 1656-1661*, Princeton University PhD Thesis, 1971.

KÜTÜKOĞLU, Bekir, “Süleyman Paşa, Malatyalı”, *TDVİA*, Ek-C. 38, İstanbul 2010, s. 98-99.

MENEKŞE, Metin, “17. Yüzyılda Osmanlı Devleti’nde Makbul İken Maktul Olan Bir Devlet Adamı: Kaptan-ı Derya Silahdâr Yusuf Paşa”, *Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5/3, 2021, s. 527-553.

MERT, Berna., IV. Mehmed Devri Bir Kaftan Defteri (H.19.B.1058-24 N.1086/9 Ağustos 1648-12 Aralık 1675) (Değerlendirme Ve Çeviri Metin), Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2022.

ORAL, Ertuğrul., Tarih-i Gilmanî Mehmed Halife, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 2000.

ÖZÇELİK, Emirhan, “Silahdar Kara Mustafa Paşa’nın Basra Seferleri ve Basra Eyaletinin İntizamı (1667-1671)”. *Kadim*, S. 4, 2022, s. 1-25.

ÖZKASAP, Handan Nalan., Tarih-i Nihâdî (Transkripsiyon ve Değerlendirme), Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2004.

SAKA, Pınar., Derviş Abdullah Risâle-i Teberdâriyye fî Ahvâl-i Darü’s-sa’âde (Değerlendirme-Çeviri Metin), Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2007.

UFKİ BEY , BOBOVİUS., Ali /Albertus Saray-ı Enderûn: Topkapı Sarayı'nda Yaşam, çev. Türkis Noyan, İstanbul: Kitap Yayınevi, 2013.

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı., *Osmanlı Devleti Teşkilatında Kapıkulu Ocakları*, C. II, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1988.

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı., *Osmanlı Devletinin Merkez ve Bahriye Teşkilatı*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1988.

YILMAZ, Yasir., "From Theory to Practice Origins of the Ottoman Grand Vizierate and the Köprülü Restoration: A New Research Framework for the Office of the Grand Vizier", *Review of Middle East Studies*, 2024, s. 1-34.

YÜCEL, Abubekir Sıddık., *Müdürdar Hasan Ağa'nın Cevâhirü't-Tevârîh-i*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Kayseri 1996.

ZİNKEİSEN, Johann Wilhelm., *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi (1623-1669)*, Çev. Nilüfer Epçeli, Ed. Erhan Afyoncu, Yeditepe, İstanbul 2011.